

Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Zbornik radova posvećen akademiku Alojzu Bencu.

Čović, Borivoj

1991

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/items/86e90245-aeec-4ea6-996e-76cd89ebb7fd>

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/>

UDC 903.2/.5"637/638"(497.1)+572"653"(497.1)(082)

UDC Benac A. +012+937/938+807.5(082)

YU ISBN 86-7123-032-5

AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE

POSEBNA IZDANJA
KNJIGA XCV

ODJELJENJE DRUŠTVENIH NAUKA
KNJIGA 27

ZBORNİK RADOVA
POSVEĆENIH AKADEMIKU
ALOJZU BENCU

Redakcioni odbor

Edina Alirejsović, Borivoj Čović, Milorad Ekmečić, Desanka Kovačević-Kojić

Glavni urednik

Borivoj Čović,

redovni član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

SARAJEVO 1991.

HRONOLOŠKI POLOŽAJ I PORIJEKLO VIOLINSKIH IDOLA IZ ŠTOJA*

BLAGOJE GOVEDARICA

Centar za balkanološka ispitivanja ANUBiH, Sarajevo

Apstrakt. U radu se razmatra pojava violinskih idola u sjevernoj Albaniji i njihovo mjesto u odnosu na balkansko-panonske i egejsko-anadolske nalaze ovog tipa. Pri tom se oni povezuju sa »apstraktno-šematiskim« kikladskim i anadolskim idolima. Na osnovu stratigrafski preciziranih analogija iz Lerne i Egeje, primjerci iz tumula 6 nekropole u Štoju datiraju se u vrijeme početne faze ranoheladskog III perioda. Time se potvrđuju indicije koje su pružila reviziono istraživanja u ovom tumulu odnosno jasno se pokazuje da ovi nalazi ne mogu pripadati cetinskom već jamnom grobu. Pojava ovih elemenata južnog porijekla u jamnom grobu iz Štoja ne ide u prilog tumačenjima o prisustvu stepske populacije u ovom dijelu Balkana.

Iskopavanjima koja su obavljena 1983. godine na nekropoli Štoj kod Skadra, u centralnim grobovima tumula 2 i 6, nađeno je keramičko posuđe koje u potpunosti odgovara cetinskoj kulturi. Uz to su oblici grobova, kao i ostali elementi pogrebnog ritusa u tim tumulima, također, tipični za ovu kulturu, te se tako nekropola u Štoju pokazala kao najjužnije, do sada poznato, cetinsko nalazište. Osim toga, u sloju kamena, neposredno ispod centralnog groba tumula 6, otkriveno je šest antropomorfnih figurina violinskog oblika od pečene zemlje koje su, također, pripisane navedenom grobu, odnosno cetinskoj kulturi, te je cjelokupni nalaz tako i objavljen¹.

Prisustvo antropomorfne plastike i uopšte figuralnih predstava nije bilo do sada poznato u cetinskim nalazištima, te je ovaj nalaz predstavljao potpunu novinu i svakako neobičnu pojavu u cjelokupnom kontekstu cetinske kulture. Ta činjenica je bila jedan od razloga koji su naveli albanske arheologe da preduzmu reviziono istraživanje u

* Rad napisan u Heidelbergu, gdje je autor boravio kao stipendista Fondacije Alexander von Humboldt.

¹ A. K o k a, *Iliria* 2, 1985, Tiranë 1985, 241—249.

ovom tumulu. Kopanjem u sloju kamenja koji se nalazio ispod centralnog groba u čijem okviru su nađene navedene figurine, utvrđeno je da ono predstavlja nasip kojim je prekriven grob jamnog tipa koji je bio ukopan u prirodne sedimente u centru tumula, odnosno upravo ispod cetinske kamene ciste. Ovim, naknadnim otkrićem, utvrđeno je postojanje jedne ranije faze sahranjivanja, koja prethodi cetinskom grobu i koja, bez sumnje, predstavlja primarnu sahranu u tumulu. Na taj način je problem nastanka ove nekropole i njene interne hronologije postao znatno kompleksniji u odnosu na prvobitnu interpretaciju, a time je, između ostalog, dovedena u pitanje pripadnost navedene antropomorfne plastike cetinskom grobu, odnosno njeno uključivanje u okvire cetinske kulture. Međutim, ostaje činjenica da su figurine nađene na samom vrhu pokrova jamnog groba, te se ne može u potpunosti potvrditi ni njihova pripadnost ovoj ranijoj sahrani. U stvari, prema stajnu nalaza, ostala je otvorena mogućnost pripisivanja ove plastike i jednom i drugom grobu².

U takvoj situaciji, čini se, za razrješavanje ovog problema preostaje samo tipološka analiza figurina, čime ćemo se ovom prilikom pozabaviti. Naime, već sama pojava ove interesantne plastike u neposrednom zaleđu južnog Jadrana zaslužuje posebnu pažnju. Osim toga, njene jasno izražene i karakteristične tipološke osobine pružaju dosta mogućnosti za razmatranje pitanja porijekla graditelja tumula iz nekropole Štoj, odnosno šireg problema pojave jamnih grobova na jadranskom području, kao i preciziranja hronologije cetinske kulture. Pošto se profesor Benac u svom dosadašnjem radu dosta bavio upravo problemima iz ovog okvira, smatram da se ovim prilogom, na prigodan način, mogu pridružiti obilježavanju njegovog jubileja i izraziti zahvalnost za sve što sam naučio, imajući sreću da relativno dugo radim u njegovoj blizini.

Kako je već navedeno, u ovom tumulu nađeno je ukupno 6 figurina od pečene zemlje. Četiri od njih predstavljaju ženske figure, peta predstavlja muškarca, a šesta ima veoma male dimenzije i, vjerovatno, predstavlja dijete. Sve figurine su istog tipa — bez ukrasa, ravne i u obliku violine. U Fundberichtu su u punoj mjeri objavljene dvije najreprezentativnije figure: ženska, koja je oker boje i ima visinu 0,160 m; i muška, smeđe do crne boje i visine 0,158 m (T. I:1,2; T. II:13, 15)³.

U unutrašnjosti Balkana za sada nisu poznate figurine ovog oblika, a prve nalaze srodne onima iz Štoja susrećemo tek na sjevernom rubu poluostrva⁴. Radi se o varijanti violinskih idola koja je zastupljena u okviru vučedolskog kulturnog kompleksa, i to u Posavini (Hru-

² Sa rezultatima revizionih iskopavanja upoznao sam se tokom studijskog boravka u Albaniji 1988. g. Kolegi Koki, i ovom prilikom, zahvaljujem na dobivenim informacijama.

³ A. K o k a, *I. c.* T. I:9,10.

⁴ Ovdje nismo uzeli u obzir mermernu figurinu iz Galabnika u zapadnoj Bugarskoj, koja bi po formi mogla pripadati violinskim idolima. Međutim, njeno datiranje u vrijeme starijeg neolita, odnosno u starčevačku kulturu upućuje da se ovdje radi o usamljenom primjerku koji je mnogo stariji od vremena integralnog razvoja idola ovog tipa. Up. J. P a v ú k — M. C o c h a d z i e v, *Slavenska Arheologia* 32, Bratislava 1984, 195ff, Abb. 17.

stovača, Vinkovci)⁵, u istočnoj Panoniji (Velem)⁶ i na Ljubljanskom barju (Ig)⁷. To su mahom neornamentisani primjerci sa naznačenim rukama u vidu manje ili više izraženih horizontalnih ispupčenja. Među njima najviše sličnosti sa nalazima iz Štoja pokazuje primjerak iz Velema. U ovom okviru se, donekle, izdvajaju dva nalaza: iz Iga (Ig I — Vučedol C) i iz Vinkovaca (faza Vučedol B₂)⁸. Oba predstavljaju ženske figure sa zaobljenim gornjim dijelom tijela i dugmetasto naznačenim grudima, po čemu pokazuju dosta sličnosti sa ženskim figurama iz Štoja. Pri tom je karakteristično da su ove statuete ukrašene ornamentima izvedenim u tehnici »Furchenstich«, među kojima dominiraju dvije krstaste trake postavljene na gornjem dijelu tijela. Vjerovatno su u pitanju dijelovi odjeće koji označavaju pripadnost nekom kultu⁹. Kod figura iz Štoja, kako smo vidjeli, nema nikakvih tragova ukrasa niti odjeće, međutim, ovaj momenat ne bi trebalo da bude od presudnog značaja budući da i u vučedolskom krugu egzistira i ukrašena i neukrašena plastika ovog tipa. Ono po čemu se ove dvije grupe nalaza najviše razlikuju jeste formiranje donjeg dijela. Naime, kod svih vučedolskih figurina baza je redovno proširena, sa zaravnjenom donjom površinom, čime one znatno odstupaju, ne samo od nalaza iz Štoja već i od idola violinskog tipa u cjelini. Osim formalne razlike, ovako oblikovana baza pokazuje da su vučedolske figurine mogle da stoje, dok su klasični violinski oblici morali biti položeni, naslonjeni, ili nošeni. To upućuje na razliku u osnovnoj koncepciji i namjeni — dok su vučedolske figurine mogle imati određeno mjesto na kome su, prema namjeni, bile postavljene, idoli iz Štoja, koji imaju klasični violinski oblik, vjerovatno su bili prenosivi amuleti.

Dalje, na sjeveru, nalazi ovog tipa susreću se samo izuzetno. Tako se ovom krugu može priključiti figurina iz nalazišta Pianu de Jos u Rumuniji, koja je opredijeljena u treću fazu kulture Coţofeni¹⁰ a jedan sasvim izolovan idol violinskog oblika potiče iz Serizlievke u Ukrajini (Usatovo — faza kasne tripoljske kulture)¹¹. Time bi, prema našim saznanjima, bila iscrpljena lista nalaza srodnih onima iz Štoja i, uopšte, violinskih idola na području sjeverno od ovog nalazišta¹².

⁵ J. Korošec, Glasnik Zemaljskog muzeja n. s. I, Sarajevo, 1946, T. IX:1; S. Dimitrijević, Arheološki Vestnik 7, Ljubljana 1956, T. XIII:4.

⁶ A. Mozsolics, Folia Archaeologica 1945, Budapest 1945, 44, Abb. 1.

⁷ J. i P. Korošec, Najdbe s kolisčarskih naselbin pri Igu na Ljubljanskom barju, Ljubljana 1969, T. 1:1.

⁸ Kod primjerka iz Iga nedostaje glava, a sačuvana visina je 0,107 m (J. i P. Korošec, l. c.). Nalaz iz Vinkovaca je oštećen u donjem dijelu, a sačuvana visina je 0,065 m S. Dimitrijević, Praistorija jugoslavenskih zemalja III, Sarajevo 1979, 294—295, T. XXXIV:5).

⁹ U vezi sa interpretacijom ornamentike ovih figura vidi M. Miličević, Opusc. Archaeologica 9, Zagreb 1984, 3, T. 2:1 a-c.

¹⁰ P. Roman, Prahistorische Zeitschrift 52, Berlin 1977, 195 ff, T. 48:19.

¹¹ T. S. Pasek, Periodizacija tripolskih poselenii, Materiali i isledovanija po arheologii SSSR 10, Leningrad 1949, 201—202, Ris 98:11.

¹² Figurine iz Vinče i iz okvira kulture Cucuteni, koje je N. Kalicz, takođe, pripisao ovom tipu, nismo uzeli u obzir, jer se u prvom slučaju radi o znatno fragmentovanim i tipološki teško odredivim formama, dok Cucuteni nalazi nemaju odgovarajuću formu. Up. N. Kalicz, Die Frühbronzezeit in Nordost-Ungarn, Budapest 1968, 98 i tamo navedenu literaturu.

Za razliku od tog prostora gdje su, kako smo vidjeli, analogni nalazi dosta rijetki i udaljeni, a uz to, najvećim dijelom, pokazuju određena konceptijska odstupanja u odnosu na nalaze iz Štoja, na području južno odavde postoji mnogo više srodnih nalaza. Prostorno su najbliži primjerci od pečene zemlje iz sloja IIIc u Maliq u jugoistočnoj Albaniji¹³, iz sloja IVb u Lerne na Peloponezu¹⁴ i iz EGINE V¹⁵. Prva dva idola predstavljaju ženske figure, dok treći, najvjerojatnije, predstavlja muškarca. Primjerak iz Maliq je ravan i neukrašen, u obliku violine, sa nešto vidnije naznačenim rukama i dugmasto predstavljenim grudima. Glava nedostaje, a sačuvana visina iznosi 0,10 m. Boja je siva do oker (T. I:4; T. II:17). Nalaz iz Lerne ima klasičan violinski oblik, glava takođe nedostaje, a sačuvana visina je 0,109 m. Osnova je oker boje, a na njoj su slikane pruge smeđe do mrke boje (T. I:3; T. II:16). Idol iz EGINE je mrke boje, ravan i neukrašen. Ruke su naglašene slično onome iz Maliq, a glava i veći dio tijela nedostaju. Visina sačuvanog dijela je 0,060 m (T. II:14). Primjerak iz Maliq datiran je u srednje bronzano doba Albanije¹⁶, onaj iz Lerne u početnu fazu EH III perioda¹⁷, dok nalaz iz EGINE potiče iz horizonta paljevine koji označava završetak naselja V i vrijeme prelaza između faza EH II i EH III¹⁸.

Naredne odgovarajuće analogije nalazima iz Štoja susreću se na Kikladskim ostrvima i u jugozapadnoj Anadoliji, odnosno na području koje se smatra kolijevkom violinskih idola. Na Kikladima najviše formalnih sličnosti pokazuju mermerni idoli »apstraktno-šematskog« tipa iz ranokikladske I perioda (Grupa Pelos)¹⁹. Te sličnosti se odnose na oblik glave i tijela, s tim što je kod kikladske primjeraka vrat, najčešće, jako izdužen. U ovom smislu zanimljiv je idol iz zbirke u Genevi (h = 0,185 m; T. II:3)²⁰ koji predstavlja žensku figuru kod koje su grudi predstavljene na isti način kao kod primjeraka iz Štoja, Maliq i Lerne. Zatim, ovdje treba navesti nalaze iz Antiparosa (h = 0,126 m;

¹³ F. Prendi, *Iliria VII—VIII (1977—1978)*, Tiranë 1978, T. IV:8.

¹⁴ J. L. Caskey, *Hesperia* 24, 1955, 43, Pl. 22:j, k. Donji dio idola iz Lerne naknadno je pronađen, a objavljen je bez cjelovitog opisa ornamentike, te je na ovom mjestu data samo ornamentika gornjeg, cjelovito publikovanog dijela. Up. E. Banks, *The Early and Middle Helladic Small Objects from Lerna*, University Microfilms International, Ann Arbor-London 1979, 643, Pl. 20: 1743.

¹⁵ H. Walter—F. Felten, *Alt-Ägina III*, Mainz 1981, T. 101:265, XXII.

¹⁶ F. Prendi, l. c.

¹⁷ J. L. Caskey, l. c.; E. Banks, *Op. cit.*

¹⁸ H. Walter—F. Felten, *Op. cit.*, 41—42.

¹⁹ C. Renfrew, *Kunst und Kultur der Kykladeninseln im 3. Jahrtausend v. Chr.*, Karlsruhe 1976, 63. U daljem tekstu: *Kunst und Kultur der Kykladen*.

²⁰ Mjesto nalaza nepoznato, primjerak se nalazi u zbirci Jean-Paul i Monica Barbier-Müller, *Kunst und Kultur der Kykladen*, Katalog, Sl. 42, str. 430.

T. II:4)²¹, Amorgosa (h = 0,314 m; T. II:5) i Akrotirija²², te primjerke iz zbirke u Bazelu (h = 0,086 m; II:2)²³, Zürichu (h = 0,101)²⁴ i Karlsruheu (h = 0,115 m)²⁵.

Violinski idoli klasičnog »apstraktno-šematskog« tipa dosta su brojni i u ranom bronzanom dobu jugozapadne Anadolije, a uz mermernе figurine, ovdje se u velikom broju susreću i primjerci od pečene zemlje. Od mermernih figurina nalazima iz Štoja najviše odgovaraju one Kusura-Beycesultan tipa (h = 0,630 m — 0,870 m; T. II:12), s tim što su kod njih vrat i kružno formirana glava znatno veći u odnosu na tijelo. Idoli ovog tipa su datirani u fazu II—III ranog bronzanog doba Anadolije²⁶. Za razliku od ovih koje su neornamentisane, figurine od pečene zemlje su, redovno, bogato ukrašene. Najčešće su to urezane ili žlijebljene linije, uz koje su ponekad zastupljeni tačkasti ili nepravilni žigovi. Zanimljivo je da i ovdje, poput nalaza iz Lerne i onih iz vučedolskog kruga, dominiraju ukrštene trake i drugi slično koncipirani motivi. U odnosu na primjerke iz Štoja najviše sličnosti pokazuju idoli iz zbirke u Solothurnu (h = 0,080 m; T. II:8)²⁷ i Genevi (h = 0,082 m; T. II:11)²⁸ na kojima su urezani ornamenti, kao i figure tzv. »Çaykaner« tipa koji se odlikuju relativno malim dimenzijama (0,044 m — 0,073 m; T. II:9,10), te žlijebljenjem i žigosanim ukrasima²⁹. Svi ti idoli imaju klasičan violinski oblik tijela, kratak vrat i ravno odsječenu, ili čepasto formiranu glavu, a datiraju se u fazu I—II ranog bronzanog doba³⁰.

Ovdje treba navesti još dvije zemljane i jednu mermernu figurinu iz srednje Anadolije (Alaça Hüyük i Alişar — T. II:7), koje predstavljaju jednu sasvim izolovanu grupu violinskih idola klasičnog tipa. Mermerna figurina odgovara kikladskom primjerku iz Antiparosa, dok se zemljane skoro u potpunosti uklapaju u razvoj odgovarajućih formi jugozapadne Anadolije. Od posebnog značaja je činjenica da ovi nalazi potiču iz jasnog stratigrafskog konteksta s početka ranog bronzanog doba (faza Alişar Ib)³¹.

²¹ *Kunst und Kultur der Kykladen*, Katalog: Sl. 30, str. 428.

²² Ibid. Sl. 44, str. 430-431; Ch. Doumas, *Early Bronze Age Burial Habits in the Cyclades*, Studies in Mediterranean Archaeology XLVIII, Göteborg 1977, Fig. 4:j, Pl. XXIX:h. Idol iz Amorgosa se ističe po neuobičajeno velikim dimenzijama.

²³ Mjesto nalaza nepoznato, primjerak se nalazi u zbirci Erlenmeyer (*Kunst und Kultur der Kykladen*, Sl. 29, str. 428).

²⁴ Mjesto nalaza nepoznato, primjerak se nalazi u zbirci Max Bill (Ibid. Sl. 33, str. 428).

²⁵ Mjesto nalaza nepoznato, primjerak se nalazi u Badisches Landesmuseumu (Ibid. Sl. 36, str. 429).

²⁶ Ibid. Sl. 518-520, Str. 553.

²⁷ Mjesto nalaza nepoznato, primjerak u privatnoj zbirci (Ibid. Sl. 539, Str. 557).

²⁸ Mjesto nalaza nepoznato, primjerak u zbirci Jean-Paul i Monica Barbier-Müller (Ibid. Sl. 541, str. 557).

²⁹ Ibid. Sl. 542, 545, 547, str. 557—558.

³⁰ O. Höckmann, *Kunst und Kultur der Kykladen*, 185.

³¹ K. Bittel, *Prähistorische Forschung in Kleinasien*, Istanbul 1934; 75, T. IX:5, 7; H. Th. Bossert, *Altanatolien*, Berlin 1942, 61, Abb. 288, 293, 294.

Sve navedene analogije mogu se podijeliti u dvije osnovne grupe. Prvu grupu bi predstavljali klasični violinski idoli tzv. »apstraktno-šematiskog« tipa koji su zastupljeni u vrijeme egejskog ranog bronzanog doba, i to skoro isključivo na prostoru južno od Štoja, sa najvećom koncentracijom u području sjeveroistočnog Mediterana, odnosno na Kikladskim ostrvima i u jugozapadnoj Anadoliji. U tipološkom smislu tom krugu pripadaju i ranije spomenuti primjerci iz Rumunije i Ukrajine. Drugu, manju grupu, predstavlja kasnovučedolska varijanta koja egzistira tokom završne faze podunavskog eneolita uz sjeverne rubove zapadnog Balkana. Kako smo vidjeli, ove dvije grupe se međusobno razlikuju po obliku tijela, brojnosti, dužini egzistencije, a vjerovatno i po osnovnoj funkciji.

Što se tiče porijekla nalaza iz Štoja, koji geografski leže nekako na sredini između ove dvije grupe, svi relevantni pokazatelji upućuju na južno područje, odnosno na sjeveroistočni Mediteran, gdje se violinski idoli uostalom najranije javljaju i najduže egzistiraju. Ovom krugu u potpunosti odgovaraju i stilske osobine nalaza iz Lerne, Maliqa i EGINE. Kako je poznato, violinski idoli se na Kikladima pojavljuju u kasnom neolitu i kontinuirano egzistiraju do kraja ranokikladske I periode, dok u narednim fazama ranog bronzanog doba bivaju potisnuti kanonskim i postkanonskim idolima³². Nalazi iz tumula u Štoju bi se teško mogli dovesti u vezu sa tim ranim primjercima, bez obzira na određene formalne sličnosti o kojima je prethodno bilo govora. U ovom smislu su značajniji primjerci iz jugozapadne Anadolije, gdje violinski idoli skoro bez ikakvih promjena egzistiraju tokom čitavog ranog bronzanog doba. Njihov nastanak je svakako u direktnoj vezi sa ranokikladskim »apstraktno-šematiskim« idolima, čiji se dalji razvoj prenosi na ovo područje³³. Ranije spomenuti pojedinačni nalazi iz srednje Anadolije, Rumunije i Ukrajine svakako predstavljaju import, ili pak uticaj s prostora jugozapadne Anadolije.

Međutim, problematično je preciznije hronološko opredjeljenje u ovom okviru, pošto nalazi analogni onima iz Štoja pripadaju svim fazama ranog bronzanog doba. Činjenica da većina ovih primjeraka predstavlja slučajne nalaze, kod kojih nije poznata ni uža lokacija nalazišta, predstavlja dodatnu otežavajuću okolnost u ovom smislu. U takvoj situaciji nalazi iz Lerne, EGINE i Maliqa dobijaju poseban značaj, jer je siguran njihov stratigrafski položaj. Smatramo da navedeni grčki nalazi direktno ukazuju da idoli iz Štoja ne mogu biti mlađi od početne faze EH III perioda, a u širem smislu predstavljaju bitne, stratigrafski fiksirane, potvrde dugotrajne egzistencije nalaza iz jugozapadne Anadolije, čija hronologija je izvedena mahom na osnovu tipoloških analiza³⁴. Prema tome, primarno porijeklo idola iz Štoja moralo bi biti u jugozapadnoj Anadoliji, a nalazi iz Lerne i EGINE upućuju na mogućnost njihovog prispjeća preko grčkog kopna.

³² J. Thimme, *Kunst und Kultur der Kykladen*, 425—427; Ch. Doumas, *Op. cit.*, 16.

³³ O. Höckmann, *Op. cit.* 184—186, 545—546.

³⁴ Ibid.

Primjerak iz Maliqa koji pripada srednjem bronzanom dobu Albanije, bez sumnje je mlađi od nalaza iz Štoja i u cjelini izlazi iz do sada poznatih okvira egzistencije klasičnih violinskih idola. Prema tome, on predstavlja za sada usamljen pokazatelj daljeg razvoja violinskih idola, tokom srednjeheladskog perioda, i to na krajnjoj sjevernoj periferiji njihovog prostiranja. Sasvim je moguće da on predstavlja dalju kariku razvoja koji na ovom području otpočinje sa horizontom koji odgovara nalazima iz EGINE, Lerne i Štoja, odnosno početku treće faze heladskog ranog bronzanog doba.

Šta znači ovakvo opredjeljenje figurina iz Štoja u odnosu na ostale nalaze iz tumula 6 i, uopšte, u pogledu kulturnog i hronološkog položaja ove nekropole? Prije svega, ovim se definitivno isključuje mogućnost pripadnosti violinskih idola cetinskom grobu, koji pripada klasičnoj fazi cetinske kulture, i ne može biti stariji od završne faze EH III perioda. Takva hronologija cetinske kulture potvrđena je, između ostalog, i na osnovu analogija upravo iz sloja Lerna IV koji traje tokom čitavog EH III perioda³⁵. Preostaje, dakle, njihova pripadnost jamnom grobu, odnosno primarnoj sahrani iz ovog tumula. Prisustvo ovih elemenata, koji su, kako smo pokazali, južnog porijekla, predstavlja još jedan dokaz da graditelji tumula sa jamnim grobovima na ovom području nisu mogli pripadati stepskoj populaciji. Ovaj tumul se može priključiti »južnoj grupi« humki sa jamnim grobovima koja se susreće na području Hercegovine, Albanije i zapadne Grčke, i koju smo determinisali na drugom mjestu³⁶. Sahranjivanje u jamnim grobovima na ovom prostoru bez sumnje je element stepske tradicije, ali su njihovi nosioci svakako imali lokalni, balkanski karakter. Ova južna grupa tumula, u kojoj su sjedinjeni stepski običaji sahranjivanja i prilozi manje ili više lokalnog porijekla³⁷ dobar je primjer kako se određeni ritualni i uopšte religiozni elementi, mogu preuzimati širenjem ideje bez prispjeća većeg broja strane populacije. Jamni grob iz Štoja i njemu priloženi violinski idoli svakako su važna potvrda ovakvog slijeda stvari.

U vezi sa violinskim idolima iz Štoja preostaje još pitanje odnosa sa primjercima iz vučedolskog kruga, budući da hronološka bliskost upućuje na mogućnost određenih veza i na ovoj relaciji. Naime, moglo bi se pretpostaviti da nalazi iz Lerne i Štoja čine jednu kariku u kontekstu odnosa vučedolskih idola sa prostorom jugozapadne Anadolije, koji bi i u ovom slučaju morao biti matično područje. Međutim, za širu potvrdu ovakve mogućnosti nedostaju nalazi u međuprostoru, odnosno u unutrašnjosti zapadnog i centralnog Balkana, te ovo pitanje mora za sada ostati otvoreno.

³⁵ B. Govedarica, *Rano bronzano doba na području istočnog Jadrana*, Sarajevo 1989, 143.

³⁶ Ibid, 213—215.

³⁷ Ibid., o pitanju porijekla priloga u jamnim grobovima sa ovog dijela Balkana.

DIE CHRONOLOGISCHE LAGE UND DER URSPRUNG DER VIOLINENIDOLE AUS SHTOJ

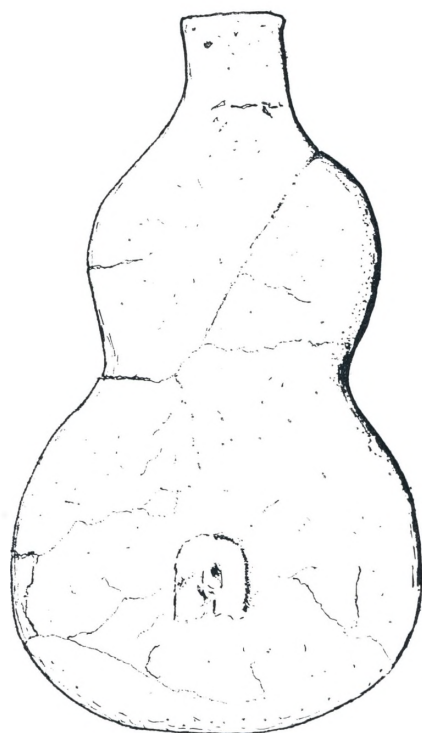
Zusammenfassung

In diesem Beitrag wird die Frage der Zugehörigkeit der sechs Violinenidole aus der Nekropole Shtoj betrachtet, und zwar im Rahmen des Tumulus in dem sie gefunden wurden sowie ihre Stelle im Kontext der Entwicklung der Idole dieses Typs auf einem weiteren Gebiet. Die typologische Analyse zeigte, dass sie dem Grubengrab, bzw. der primären Bestattung in Tumulus 6 angehören, worauf in ungenügender Weise auch die noch immer nicht veröffentlichten Revisionsausgrabungen hingewiesen haben. Dadurch wird die ursprüngliche Zuschreibung dieser Figuren im Rahmen der Cetina-Kultur, bzw. der Zugehörigkeit zum Cetina-Grab aus diesem Tumulus entkräftet (1—3). Durch vergleichende Analyse dieser Idole mit verwandten Formen aus dem späteren Vučedoler Kreis einerseits (5—9) und zahlreichen Funden aus dem kykladischen und anatolischen Gebiet andererseits (19—34), wurde festgestellt, dass ihr primärer Ursprung im Raum des südwestlichen Anatoliens gesucht werden muss. Zum Unterschied von den Kykladischen Inseln, die zweifellos das Ursprungsgebiet der Violinenidole darstellen und wo ihre Entwicklung schon in der frühkykladischen I Periode abgeschlossen war, bestehen in diesem Gebiet klassische Violinenidole des »abstrakt-schematischen« Typs, fast ohne Veränderungen, im Laufe der ganzen Frühbronzezeit. Auf die engere chronologische Zuschreibung weisen in diesem Sinne auch die entsprechenden Funde aus Lerna IV und Ägina V hin, die neben dem Beispiel aus Maliq IIIC, auch räumlich die nächste Parallele zu den Idolen aus Shtoj darstellen. Die deutliche stratigraphische Lage der Figurinen aus Lerna und Ägina bestätigt, dass es sich hier um eine Produktion handelt, die den Anfangsphasen von EH III entspricht, bzw. der Endperiode der integralen Entwicklung der Violinenidole auf dem Gebiet Südwestanatoliens. Der Fund aus Maliq ist in einem ziemlich späteren Zeitraum datiert und fällt zweifellos aus dem Rahmen der bisher bekannten Existenz der Violinenidole (13—18).

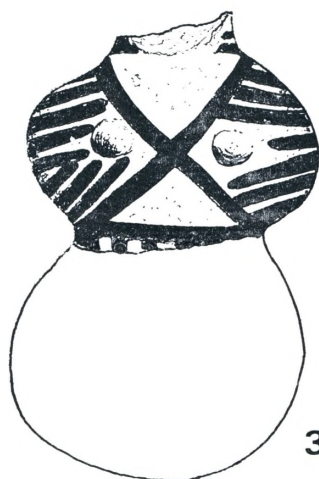
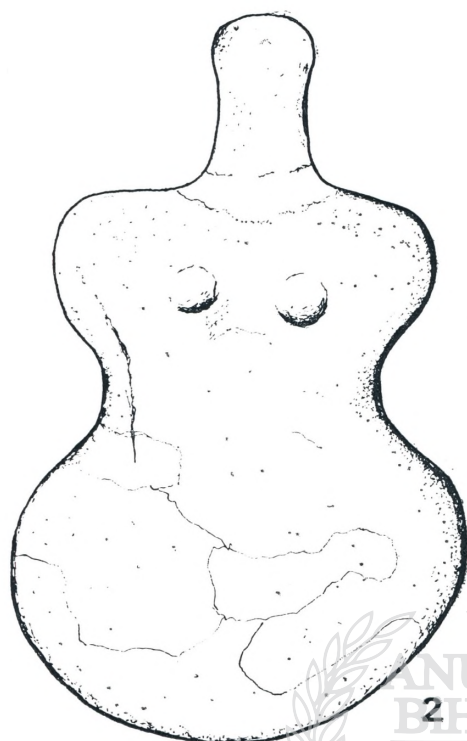
Zur Feststellung der Beziehungen der Idole aus Shtoj mit den relativ entfernten aber chronologisch nahen Stücken aus dem Vučedoler Kreis, fehlen Funde aus dem dazwischenliegenden Raum, bzw. aus dem Inneren des West- und Zentralbalkans. Bestimmte Beziehungen auf dieser Relation sind jedoch nicht ausgeschlossen und in diesem Falle, würden die Funde aus Ägina, Lerna und Shtoj höchstwahrscheinlich das Verbindungsglied im Kontext der Beziehungen der Vučedoler Idole mit dem südwestlichen anatolischen Raum darstellen.

Zum Schluss wird die Bedeutung der Beilegung von Violinenidolen in das Grubengrab des Tumulus 6 aus Shtoj im Hinblick auf die Herkunft der Erbauer dieses Grabes betrachtet, was jedoch, da es sich um Elemente südländischen Ursprungs handelt, keineswegs für die These der Anwesenheit einer Steppenbevölkerung auf diesem Gebiete spricht.

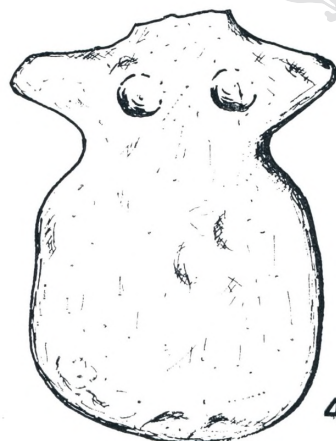
Т. I

1

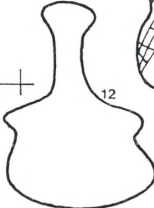
3

4

1—2: Stoj; 3: Lerna; 4: Maliq

T. II

E/A Hrono		K I K L A D I	A N A D O L I J A	B A L K A N
N E O L H A L K O L				
	R B D I	 	 	
	R B D II			
	R B D III			
S B D				

Razvoj idola violinskog tipa na području istočnog i sjevernog Mediterana